

overzien, dan wil het mij voorkomen dat daarin een waarheid aan de dag treedt, die de mens bij het stellen van zijn kennisideaal licht geneigd blijkt te vergeten of zelfs te ontkennen. De waarheid, nl. dat alle echte kennis omtrent de kosmos steeds een interkosmische relatie zal blijven, een betrekking tussen de geschapen mens en de geschapen kosmos, waarvan de mens zelf deel is.

Dat deze betrekking mogelijk is, is een gegeven, waarover onze verwondering door geen wijsgerige theorie der kennis kan worden opgeheven, doch dat door het geloof, bij het licht van Gods Woordenopenbaring als scheppingsgegeven kan worden gezien.

In zijn op kennisverwerving gericht wetenschappelijk onderzoek, is de mens, of hij het erkent of niet, bezig met de ontplooiing van een door God in de schepping gewilde betrekking tussen mens en kosmos.

Waar dit interkosmisch karakter der menselijke kennis uit het oog wordt verloren ontstaat een grensoverschrijding, die niet nalaat zich te wreken.

Van zulk een grensoverschrijding was zeker sprake in de uitdrukking die Holbach aan het causaliteitsbeginsel gaf in zijn in 1770 onder de schuilnaam Mirabeau verschenen werk *Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral* (I, p. 51). Hetzelfde geldt van de meer algemeen bekende, maar met die van Holbach zeer overeenkomstige formulering van Laplace in zijn in 1812 uitgegeven *Théorie analytique des probabilités* (Oeuvres Complètes, VII, p. 6), welke laatste, na de rede van du Bois-Reymond *Ueber die Grenzen des Naturerkennens* (1872), in de litteratuur voortlevend als de idee van de Geest van Laplace, juist *buiten* het natuurwetenschappelijk gebied zo grote invloed op het denken heeft geoefend.

Die grensoverschrijding heeft zich gewroken in de negentiende eeuwse moderne theologie, die uit het dogma van de „onbepaalde heerschappij van de grote wet der causaliteit” de onmogelijkheid van het wonder meende te moeten deduceren. (K. H. Roessingh, *Het Modernisme in Nederland*, p. 100).

Alsof ooit de geschapen mens uit zijn waarneming van de geschapen wereld zou kunnen deduceren wat de Schepper *niet* zou vermogen.

Het getuigt echter ook van overschatting van de natuurwetenschappelijke kennis, wanneer, zoals bij de bespreking van de revisie van het causaliteitsbeginsel in christelijke kring soms geschiedt, uit het statistisch karakter der voorspelbaarheid tot de *mogelijkheid* van het wonder wordt besloten.

Uit de Woordenopenbaring Gods weten wij, met de zekerheid van het *geloof*, dat achter *alles*, wat zich in de tijd-ruimtelijke samenhang der dingen aan de mens voordoet, hetzij als wetmatig geschiedt hetzij als wondergebeuren, Gods Wil staat, en zulks niet als de laatste der natuurlijke oorzaken, maar als de alles omvattende bovencreatuurlijke oorsprong van alle zijn en worden.

Dat in de menselijke kennis omtrent de tijd-ruimtelijke samenhang